

МАСТАЦТВА Ў МЕТАФАРАХ

Меркаваць пра ролю мастацтва ў жыцці чалавека, грамадства, чалавецтва можна па розных крытэрыях. Адным з іх можа стаць і лінгвістычны. Даследчыкі адзначаюць, што мова ў жыцці грамадства, акрамя камунікатыўнай, намінацыйнай, эстэтычнай і інш., выконвае акумуляцыйную функцыю захавання і адлюстравання ведаў. Адным з агульнапрызнаных спосабаў пазнання і перадачы звестак пра свет з'яўляецца метафара, якая аб'ядноўвае розум і культуру ў моўнай творчасці [4, с. 148]. Таму метафару трэба разглядаць як частку культуры.

Мы прасочым ужыванне з пераносным значэннем слоў прадметна-тэматычнай групы “Мастацтва”. Намі выпісана каля 200 лексем гэтай групы. Сярод іх сустракаюцца словы, якія называюць паняцці чатырох, найбольш старажытных відаў мастацтва – музыкі, літаратуры, выяўленчага мастацтва і тэатра. Пераноснае значэнне набываюць словы, якія абазначаюць

- жанры мастацтва: *камедыя, меладрама, феерыя, паэма, сімфонія, статуя, шарж* і інш.,
- удзельнікаў розных відаў творчай дзейнасці: *карыфей, трубадур, артыст* і інш.,
- элементы твораў мастацтва: *уверцюра, эпілог, пасаж* і інш.,
- рэквізіт і інструменты: *дэкарацыя, ліра, палітра* і інш.,
- працэсы стварэння: *інсцэніроўка, інструментоўка, маляваць, ілюстраваль* і інш.

Аналіз паказвае, што метафарычны перанос слоў гэтай групы адбываецца ў некалькіх накірунках.

1. Словы аднаго віду мастацтва абазначаюць паняцці іншага віду мастацтва. Найбольш часта ў межах гэтага пераносу метафарызуюцца тэрміны музыкі і выяўленчага мастацтва.

Так, пераноснае значэнне набываюць словы *малюнак* ‘карціна, ілюстрацыя; *рысунак*’ – ‘тое, што можна ўявіць сабе ў канкрэтных вобразах’, *маляваць* ‘расказваць пра што-небудзь, апісаць што-небудзь; уяўляць’, *палітра* ‘сукупнасць вобразна-выяўленчых сродкаў у творчасці пісьменніка, акцёра, кампазітара і інш.’, *жывапісны* ‘вобразны, яркі, выразны (пра мову, стыль і пад.)’, якія найчасцей ужываюцца пры аналізе літаратурных і музычных твораў. Слова *маляваць* з указаным пераносным значэннем фіксуецца беларускімі помнікамі XVIII ст.

З падобнай функцыяй выкарыстоўваюцца ў беларускай мове і словы *ліра* ‘ўжываецца як сімвал паэзіі, паэтычнай творчасці’, *інструментоўка* ‘спецыяльны падбор гукаў у вершы, які стварае пэўнае мастацкае ўражанне; гукапіс’.

Такое ўжыванне, магчыма, сведчыць пра сінкрэтызм розных відаў мастацтва, з якога пазней выкрыштаваліся музыка, літаратура, выяўленчае мастацтва [3].

2. Тэрміны відаў мастацтва ўжываюцца для перадачы ўнутранага стану чалавека, абстрактных паняццяў. Такі перанос, як правіла, абумоўлены канатацыйным кампанентам прамога значэння слова. Напрыклад, слова *элегія*, якое абазначае лірычны верш, прасякнуты пачуццём смутку, журбы, роздуму, набывае пераноснае значэнне ‘сум, журба, меланхолія’, *проза* ўжываецца са значэннем ‘будзённасць, штодзённасць; звычайнасць’, а *лірыка* – ‘чуллівасць, перажыванні, настрой’. Пераноснае значэнне, якое набываюць словы *мажор* (‘вясёлы, радасны настрой’) і *мінор* (‘сумны, прыгнечаны настрой’) таксама звязана з першасным значэннем: *мажор* ‘музычны лад, акорд якога складаецца з вялікай і малой тэрцыі і мае радасную, бадзёрую гукавую афарбоўку’.

3. Спецыяльныя словы відаў мастацтва ўжываюцца для характарыстыкі іншых відаў чалавечай дзейнасці. Гэты тып пераносу з’яўляецца найбольш прадуктыўным. У межах гэтага пераносу метафарызуюцца словы, якія абазначаюць самыя розныя паняцці:

- назвы відаў мастацтва: *музыка* ‘якая-небудзь добра арганізаваная, наладжаная справа’,
- элементы твораў мастацтва: *уверцюра* ‘пачатковы этап, папярэдняя частка чаго-небудзь’, *пасаж* ‘нечаканы паварот справы, раптоўная падзея’, *эпілог* ‘канец, развязка чаго-небудзь’,
- месца мастацкіх дзеянняў: *сцэна* ‘поле, арэна дзейнасці, *тэатр* ‘месца, дзе разгортваюцца, адбываюцца якія-небудзь значныя падзеі, ваенныя дзеянні і пад.’, *арэна* ‘ніва, галіна дзейнасці’,
- працэсы стварэння: *ілюстраваць* ‘дапоўніць (дапаўняць), пацвердзіць (пацвярджаць) што-небудзь наглядным прыкладам, словам, жэстам і пад.’,
- жанры мастацтва: *камедыя* ‘пра смешнае, забаўнае здарэнне’, *мазаіка* ‘пра сумесь разнародных элементаў’.

Метафары, як правіла, не толькі называюць прадмет, з’яву, асобу, але даюць ім характарыстыку – станоўчую ці адмоўную: *паэзія* ‘што-небудзь прыгожае, велічнае, узвышанае, што хвалюе, уздзейнічае на пачуцці’, *сімфонія* ‘гарманічнае спалучэнне розных з’яў – гукаў, фарбаў, тонаў і пад.’, *шарж* ‘карыкатурнае недарэчнае падабенства каго-, чаго-небудзь’, *дыфірамб* ‘перабольшаная пахвала; усхваленне’. Гэтыя прыклады дазваляюць меркаваць, што ацэначнасць метафары залежыць ад спецыфікі самога тэрміна – ад паняцця, якое яно называе: слова *казка* ‘апавядальны твор вуснай народнай творчасці або літаратурны твор аб выдуманых падзеях, нярэдка з удзелам чарадзейнай, фантастычнай сілай’ ужываецца для абазначэння чаго-небудзь незвычайнага, дзівоснага, цудоўнага, лексема *манумент* ‘архітэктурнае або скульптурнае збудаванне ў гонар якой-небудзь выдатнай падзеі, асобы’ пры метафарызацыі набывае значэнне ‘што-небудзь велічнае, створанае чалавекам, якое застаецца як памяць аб ім’.

Аднак адна з прааналізаваных груп слоў вызначаецца тым, што пры набыцці пераноснага значэння ў словах групы актуалізуюцца ў першую чаргу негатыўныя канатацыі. Гэта словы, якія абазначаюць тэатральныя тэрміны.

Многія з метафар гэтага тыпу аб'ядноўвае адна ацэнка – падман, ненатуральнасць: *дэкарацыя* ‘пра што-небудзь паказное, штучнае’, *бутафорыя* ‘падман, бачнасць, фальш, разлічаныя на знешні эфект’, *інсцэніраваць* ‘прыкінуцца кім-, чым-небудзь, прытворна зрабіць што-небудзь з намерам выдаць яго за сапраўднае’.

Так званыя “тэатральныя” метафары дастаткова шырока ўжываюцца ў маўленчай практыцы [5], што дазваляе гаварыць пра іх як пра архетыпічныя (базавай). Канцэпт *тэатр* – *жыццё* звычайна звязваюць з радкамі У.Шэкспіра [2]:

...*Увесь свет - тэатр,*
А ўсе мужчыны і жанчыны - там акторы,
Што маюць час для выхаду на сцэну;
І кожны грае за сваё жыццё шмат роляў,
У н'есе той сем дзеяў (Пераклад А.Таболіч).

Аднак пошукі вытокаў гэтых метафар трэба шукаць у больш ранніх крыніцах – антычным тэатры і філасофіі [1]. А набыццё негатыўнай канатацыі ў тэатральных тэрмінаў адносіцца да больш позняга часу і звязана, магчыма, з асаблівасцямі функцыянавання тэатра ў хрысціянскую эпоху.

Такім чынам, метафары мастацтва дастаткова шырока ўжываюцца ў беларускай мове. Аднак, мы лічым, што канцэптuallyную метафару тэатр – жыццё можна пашырыць да формулы мастацтва – гэта жыццё.

Літаратура:

1. Живой Журнал Давида Эйдельмана [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://davidaidelman.livejournal.com/919767.html>
2. Кузьмина, Н.А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Н.А.Кузьмина. – М.: Едиториал УРСС, 2009. – 272 с.
3. Литературная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://feb-web.ru/feb/litenc/encyclop/lea/lea-7341.htm>.
4. Опарина, Е.О. Роль метафоры в познании и вербализации знаний о мире / Е.О. Опарина // Структуры представления знаний в языке: сб. научно-аналит. обз. – М.: ИНИОН РАН, 1994. – С. 142-159.
5. Чудинов, А. П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры / А.П.Чудинов. – Екатеринбург, 2001. – 238 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-01.htm#330.>; Ныгметова, Б.Д. Когнитивная область «театр» как источник метеорологической метафоры / Б.Д.Ныгметова. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2008/Philologia/29981.doc.htm.